

УДК 37.018 : 261.5

**OPTIMIZATION AND EDUCATIONAL PROCESS IN HIGHER
EDUCATIONAL INSTITUTIONS SPIRITUAL****PhD, Associate Professor, V. Popovych**

Zaporozhye National Technical University, Ukraine, Zaporozhye

Modification in Church ministers' training require a new approaches and quality that meet the fundamental European Union and the Bologna process provisions and the common European education space, including competency approach to spiritual education occupies a special place. The modern Orthodox theological education system reform in Ukraine becomes relevant in today's environment of increased society secularization. Of particular importance are factors of educational efficiency process allocation in the higher spiritual education. This article is devoted to the results of sociological research factors optimize the learning process in religious Orthodox Church schools, which will help determine the theological education's direction, modernization and reform mechanism.

Keywords: Orthodox theological education, the upbringing and educational process, competence-based approach, the Bologna Process, the educational process' optimization factors, the education content-analysis.

кандидат філософських наук, доцент, В.М. Попович Оптимізація навчального та виховного процесу в вищих духовних закладах/ Запорізький національний технічний університет, Україна, м. Запоріжжя

Видозмінення в системі підготовки служителів Церкви вимагають нових і якісних підходів, які б відповідали принциповим положенням Європейського Союзу та Болонського процесу і єдиного європейського освітнього простору, серед яких компетентнісний підхід в духовній освіті займає особливе місце. Питання реформування сучасної системи православної богословської освіти в Україні набуває актуальності в сучасних умовах посилення секуляризації суспільства. Особливого значення набуває виділення факторів підвищення ефективності освітньо-виховного процесу в вищих духовних навчальних закладах. Стаття присвячена результатам соціологічного дослідження факторів оптимізації навчального процесу в духовних закладах Православної Церкви, що сприятиме визначенню напрямів і механізмів реформування і модернізації богословської освіти.

Ключові слова: православна богословська освіта, освітньо-виховний процес, компетентнісний підхід, Болонський процес, фактори оптимізації навчального процесу, контент-аналіз.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Постіндустріальна епоха, виклики глобалізації, соціально-політична і економічна нестабільність в українському суспільстві вимагають від Православної Церкви прийняття досить складних, але важливих рішень, які впливатимуть на її подальший розвиток і роль в українському суспільстві. Відродження духовних традицій Православної Церкви ще не означає її розвиток і посилення підтримки серед населення, його повноцінного воцерковлення, тому важливим питанням постає пошук можливих шляхів модернізації і реформування православного церковного середовища, які б не тільки відповідали цивілізаційним і соціальним змінам, але й сприяли б збереженню самобутності східного православного християнства. Ці завдання неможливо вирішити без розвитку системи богословської освіти, бо саме підготовка пастирів і священнослужителів виявляє здатність Церкви відповідати викликам сучасності, а це вимагає від Православної Церкви формування такої системи духовної освіти, яка б сприяла формуванню особистості священнослужителя, який би поєднував в собі як моральний ідеал християнського пастиря, так здатність надати відповіді на більшість соціальних питань, що постійно змінюються і виникають, апелюючи до позиції Церкви. В цьому аспекті особливого значення набуває виділення факторів, які сприяють підвищенню ефективності освітньо-виховного процесу в системі духовних ВНЗ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні і практичні аспекти православної богословської освіти представлені сьогодні в таких тематичних напрямках: історичний аспект православної освіти (О. Токарева, В. Пащенко, М. Талалай, Д. Поспеловский, Г. Степаненко, В. Липинський, С. Мешкова, В. Денисенко, М. Разина та ін.); проблеми православної богословської освіти (мітрополит Иларіон (Г. Алфєєв), архієпископ Антоній (І. Паканіч), П. Балог, Архімандрит Віктор (Бедь), В. Липинский, Л. Рощина, Ю. Кальниш, А. Кислий, О. Панасенко); православна освіта: сучасний стан і перспективи розвитку (А. Кислий, А. Панасенко, М. Разина, М. Лагодич, А. Колодний, О. Рогова, М. Закович, І. Метлік, Л. Рощина, постанови, звіти Синодальних відділів РПЦ, УПЦ МП і УПЦ КП, звіти Міністерства культури України) [1, с. 229–246]. Незважаючи на різноманітність досліджень богословської освіти як серед церковних, так і серед світських науковців, на сьогодні недостатньо праць, які спрямовані на виявлення системи факторів оптимізації навчального процесу в системі богословської освіти.

Формулювання цілей статті. Мета дослідження – виділення основних чинників оптимізації навчального та виховного процесів в духовних ВНЗ, що вплине на модернізацію духовної освіти в сучасному Українському суспільстві на основі теоретичного та емпіричного аналізу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Духовна освіта в

сучасному світі – це система підготовки священнослужителів, пастирів і богословів, здійснювана в духовних навчальних закладах (училищах, семінаріях, академіях), з метою церковного служіння і подальшої соціальної інтеграції випускників вищих духовних навчальних закладів, що сприятиме відродженню духовності в суспільстві і розвитку Православної Церкви.

На думку світських вчених-релігієзнавців (А. Колодний, М. Закович, В. Хромець, Ю. Чорноморець та інші) і церковні діячі (митрополит Антоній, митрополит Іларіон, митрополит Володимир та багато інших), в основі богословської освіти лежить богослов'я або як його синонім «теологія». На думку А. Юраша, теологія є поглядом і розумінням (усвідомленням) феномену релігії чи віри, фігурально кажучи, – очима певної або конкретної релігії (релігійної доктрини) і відповідної релігійної організації. У зв'язку з цим теологічний підхід має дві головні особливості – він є конфесійно детермінований і його методологія базована на специфічному погляді на релігію немов би зсередини феномену [2, с.98].

Основою і сутністю сучасної православної богословської освіти є богослов'я, яке ставить перед собою мету не тільки осмислення і передачу знань про Бога (спираючись на досвід отців Церкви), але й піднесення його на академічний рівень, акредитацію богослов'я як наукової спеціальності і окремої галузі знань, що передбачає вирішення проблеми взаємодії духовної та світської вищої освіти (до речі ця проблема досить актуальна в сучасних умовах єдиного європейського освітнього простору).

митрополит Бориспільський Антоній, серед основних завдань православної богословської освіти виділив: пріоритет виховання; необхідність автономії духовної освіти заради можливості отримання професійних знань та навичок студентами вищих духовних навчальних закладів; можливість синергії із світською системою освіти як модель взаємодії духовної та світської освіти, Духовної Академії та Університету [3].

Отже, основними завданнями сучасної системи православної богословської освіти є: по-перше, підготовка священнослужителів в душі православної традиції духовного зростання, і, по-друге, формування високоосвіченої особистості богослова, що досягається, на думку сучасних богословів, через реформування системи богословської освіти, здатної конкурувати із світською системою вищої освіти. Друга теза представляється на сьогодні проблемою, яка актуалізує питання про реформування і модернізацію духовної освіти в Україні.

Як зазначає В. Бурега пріоритетними завдання реформування системи сучасної богословської освіти є: входження в національну систему вищої освіти, що передбачає державне визнання дипломів та

наукових ступенів, державну акредитацію духовних ВНЗ і впровадження Болонського процесу в систему богословської освіти. І, якщо реформування світських ВНЗ вже має місце, то проблема інкорпорації системи вищої духовної освіти в національний і європейський освітній простір ще не вирішена. В той же час, майже всі системи богословської освіти православних церков Європи інтегровані в державні системи і єдиний європейський освітній простір [4, с.213-219].

На відміну від систем богословської освіти Помісних Православних церков Європи, в яких вони інтегровані в систему національної вищої освіти, в Україні існують окремо і розвиваються паралельно дві системи богословської (теологічної) освіти: в духовних (конфесійних) навчальних закладах і у світських навчальних закладах. Це породжує дуалізм богословської освіти в Україні: богословська освіта присутня як у духовних навчальних закладах, так і у світських. Це, на думку В.Хромець, призвело до того, що професійна реалізація випускників духовних навчальних закладів можлива тільки у структурі релігійної організації, якій підпорядкований той чи інший духовний навчальний заклад [5, с.313].

Одним із показників ставлення до системи богословської освіти в умовах її реформування є позитивна мотивація навчально-пізнавальної діяльності студентів. Зробивши аналіз інформації стосовно формування позитивної мотивації навчально-пізнавальної діяльності [6; 7; 8] ми спробували синтезувати цю інформацію та визначити умови, що впливають на формування позитивних мотивів навчально-пізнавальної діяльності студентів і їх ставлення до освітнього процесу. Такими умовами виявилися: 1) професіоналізм викладача (бажання та вміння навчити); 2) ставлення до студента як до компетентної особистості; 3) сприяння самовизначенню студента, розвиток позитивних емоцій студента; 4) організація навчання як процесу пізнання; 5) використання методів, що стимулюють навчально-пізнавальну діяльність; 6) усвідомлення найближчих та кінцевих цілей навчання; 7) професійна спрямованість навчальної діяльності; 8) доступність змісту навчального матеріалу, що пропонується викладачем на занятті; 9) постійне створення та «підкріплення» ситуації успіху для невпевнених у своїх силах студентів. Певною мірою це стосується і студентів духовних навчальних закладів.

З іншого боку, рівень задоволеності освітньо-виховним процесом в навчальному закладі виступає як інтегральний показник, що характеризує ставлення студента до навчання і ВНЗ в цілому, а також визначає стійкість мотивації навчальної діяльності. Якщо рівень задоволеності досить високий, то активність суб'єкта знижується. З іншого боку, досить низький рівень задоволеності, зазвичай, свідчить про фрустрацію актуальних потреб. В даному випадку, має місце не

цілеспрямована активність, а пошукова, спрямована на відреагування негативних емоцій. Оптимальним є середній рівень задоволеності, який свідчить про наявність внутрішньої готовності до діяльності по задоволенню актуальних потреб і реалізації особистісних цінностей. Рівень задоволеності освітньо-виховним процесом в духовному ВНЗ може бути визначений через виділення актуальних аспектів реформування системи богословської освіти в загалі.

З метою виявлення факторів підвищення ефективності освітньо-виховного процесу в вищих духовних навчальних закладах студентам було запропоновано відповісти на відкрите запитання: «Що, на Вашу думку, потрібно змінити в освітньо-виховному процесі в вищих духовних навчальних закладах?». В соціально-психологічному опитуванні прийняли участь студенти духовних навчальних закладів Православної Церкви (500 респондентів). Серед них: 22,03% – студенти 1-го курсу; 29,49% – 2-го курсу; 21,35% – 3-го курсу; 15,59% – 4-го курсу; 10,17% – студенти магістратури і 1,37% – студенти аспірантури. 74,58% опитаних планують продовжити церковне служіння після навчання, 2,03% – не планують, 23,39% – не визначилися.

Всього було отримано 322 відповіді студентів і 54 відповіді експертів. Контент-аналіз дозволив виділити 7 категорій-факторів. Змістовні особливості факторів (серед студентів) представлено в таблиці 1.

Таблиця 1

Змістові особливості факторів підвищення ефективності освітньо-виховного процесу в вищих духовних навчальних закладах (серед студентів)

Категорії і висловлювання	Бал	%
Організація режиму навчання		
Не вистачає часу на всі предмети, скорегувати розклад дня, дати самостійно розпоряджатися власним часом, змінити кількість днів навчання; дати більше вільного часу; режим дня	23	7,15%
Відмінити примусові послухи, зменшити кількість послухів заради навчання, переоцінити систему послухів, скасувати послухи	22	6,83%
Зосереджувати студентів більше на навчанні; більше навчання	12	3,73%
Давати студентам більше їздити додому	4	1,24%
Не забирати канікули	3	0,93%
Проводити місіонерську діяльність	2	0,62%
Студенти з міста повинні жити в місті	1	0,31%
Відмінити самопідготовку	1	0,31%

	Всього:	68	21,12%
Організація навчального процесу (предметний аспект)			
Виключити деякі дисципліни, зменшити кількість предметів; викладати лише найголовніші предмети		20	6,21%
Посилити курс з педагогіки, додати уроки фізичного виховання, додати історію, Писання, літургіку; вивчення англійської мови; логіки; етики; древніх мов; роботи з людьми; психології		16	4,98%
Ввести практичний напрям як послух (соціальна робота, медицина); збільшити соціальну місію, соціальне служіння		9	2,79%
Змінити послідовність вивчення дисциплін		8	2,48%
Більше спеціалізації, факультативів		4	1,24%
Більше богословських дисциплін		3	0,93%
Заохочення наукової роботи		2	0,62%
Можливість вибору предметів		2	0,62%
Впровадження інноваційних технологій		1	0,31%
	Всього:	65	20,18%
Комунікативний аспект освітнього процесу			
Ставлення до студентів як до людей, змінити відношення викладачів, повага до студентів, відношення інспекторів; людське ставлення		37	11,49%
Категорії і висловлювання		Бал	%
Демократизація в духовних закладах; лібералізація відносин викладачів і студентів; рівноправність; рівність студентів; чесність і відкритість начальства		11	3,40%
Замало взаєморозуміння		7	2,19%
Прислуховуватися до думок студентів		3	0,93%
Викорінити систему «стукачества»		2	0,62%
Послаблення психологічного тиску на студентів		1	0,31%
Довіра		1	0,31%
Більше спілкуватися з ректором		1	0,31%
	Всього:	63	19,56%
Реформування системи богословської освіти			
Систему освіти, підхід до навчання, методика викладання; реформування системи освіти		10	3,12%
ВНЗ повинні мати одну програму навчання, одна система навчання; централізоване управління		6	1,86%
Визнання дипломів державою; входження в національну систему освіти		6	1,86%
Процес відбору абітурієнтів, збільшити вимоги при вступі		6	1,86%

Система оцінювання	5	1,55%
Обмін досвідом і знаннями з іншими духовними ВНЗ	4	1,24%
Зробити заклад закритого типу	3	0,93%
Змінити закритість для суспільства	2	0,62%
Акредитувати освіту	1	0,31%
Ввести Болонську систему	1	0,31%
Модернізація богословської освіти	1	0,31%
Всього:	45	13,97%
Професіоналізм і кваліфікація викладацького складу		
Кваліфікація викладачів, вдосконалити кваліфікацію викладачів, рівень освіти викладачів; компетентність викладачів	16	4,98%
Змінити деяких викладачів	9	2,79%
Якість викладання; якість освіти	6	1,86%
Підборка по человеческим и священническим качествам воспитального коллектива	2	0,62%
Всього:	33	10,25%
Організація духовного і морального виховання		
Не потрібно робити з молитов примусові акції, молитва «по заказу», причастя та сповідь не за вказавкою начальства; примусове богослужіння	10	3,12%
Відмінити постійний контроль, жорстку дисципліну	5	1,55%
Категорії і висловлювання		
Підвищити пильність і строгість інспекторів, мало контролюють, строгість до дисципліни	5	1,55%
Посилити моральне виховання	4	1,24%
Більше самостійності	3	0,93%
При наявності великих порушень - виганяти із закладу	2	0,62%
Поставити авторитетного духівника	1	0,31%
Менше монахів при вихованні	1	0,31%
Всього:	31	9,63%
Зовнішні і матеріальні умови		
Умови проживання, аудиторії, зробити ремонт	7	2,19%
Модернізація бібліотеки і доступ до інтернету; забезпечити літературою	6	1,86%
Стипендії, оплата за навчання	3	0,93%
Ввести форму	1	0,31%
Всього:	17	5,29%
Всього:	322	100%

Серед найбільш значимих факторів, спеціалісти виділили: предметний аспект організації навчального процесу (34,21%) – систематизація навчальних планів і програм, посилення наукової

компоненти, залучення світських викладачів; загальне реформування системи богословської освіти – 28,95%; організація духовного і морального виховання (15,79%); зовнішні і матеріальні умови – 10,53%. Режим навчання, кваліфікація викладацького складу і комунікативний аспект навчального процесу, на думку, експертів не потребує змін в процесі реформування богословської освіти, хоча саме ці фактори мають велике значення для студентів духовних ВНЗ, особливо організація режиму навчання і відносини між викладачами і студентами (їх демократизація).

Дане дослідження у виді контент-аналізу дозволив виділити найбільш значимі фактори підвищення ефективності освітньо-виховного процесу в духовних закладах системи богословської освіти серед студентів і експертів. Найбільш значимі зміни студенти пропонують в організації режиму навчання (21,12%), посиляючись на нестачу часу на навчання. 20,18% висловлювань студентів стосуються змін в предметному аспекті навчального процесу, який пов'язаний із оптимізацією навчального плану, збільшення спеціалізацій і факультативів; у взаємовідношеннях між студентами і викладачами – комунікативний аспект навчального процесу (19,56%), що пов'язаний із демократизацією відносин в духовних закладах. 13,97% висловлювань стосуються загальним пріоритетам реформування системи богословської освіти, які відображають основні принципи Болонської системи навчання, визнання дипломів державою; входження в національну систему освіти; 10,25% висловлювань стосуються підвищення кваліфікації і професіоналізму викладацького складу; 9,63% висловлювань відображають ставлення до системи морального і духовного виховання в духовних ВНЗ, причому як в негативному аспекті, так і в позитивному аспектах. 5,29% висловлювань стосуються умов навчання та проживання і посилення матеріально-технічної бази (бібліотеки, доступ в Інтернет).

Висновки. Теоретичний та емпіричний аналіз сучасного стану богословської освіти довів необхідність її реформування і модернізації в контексті оновлення соціальної взаємодії Православної Церкви і суспільства, що передбачає: по-перше, інкорпорацію богословської освіти в систему національної і європейської освіти, по-друге, демократизацію освітньо-виховного процесу і третє, посилення предметно-навчального аспекту богословської освіти. Це підтверджується результатами соціологічного дослідження серед студентів духовних вишів і експертів (священнослужителів, викладачів духовних ВНЗ, релігієзнавців), причому для студентів найбільш значимих змін потребують організаційний, предметний і комунікативний аспекти навчального процесу, а для експертів – предметний і виховний аспекти. Виходячи з цього, виникає необхідність фундаментальних досліджень напрямів реформування і модернізації богословської

освіти, що потребує тісної співпраці духовенства, науковців світських ВНЗ і державних органів влади.

Література:

1. Лагодич М. Духовна освіта в Україні: сучасний стан і перспективи [Текст] / М. Лагодич // Актуальні питання релігієзнавчої та богословської думки: Колект. монографія / За ред. В.О. Балуха. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2010 – С. 229–246.
2. Юраш А. Розвиток інституцій з наукового вивчення релігії в структурі класичного університету [Текст] / А. Юраш // Українське релігієзнавство. – 2005. – №4 (36). – С. 96-105.
3. Митрополит Бориспільський Антоній (І. Паканич) Принципи розвитку православної богословської освіти в Україні на сучасному етапі: (Доповідь на конференції «Богословя в Україні: організаційний та освітньо-науковий контекст», Київ, 2-3 квітня 2013) [Електронний ресурс] / Митрополит Бориспільський Антоній (І. Паканич) // Вісник. - 2013. – Режим доступу до журн.: <http://mitropolia.kiev.ua/principi-rozvitku-pravoslavnoi-osvity/>.
4. Бурега В. Теологія в державних університетах: досвід православних церков Європи [Текст] / В. Бурега // Філософська думка. – 2012. – Вип.3. – С. 213-219.
5. Хромець В.Л. Визнана (невизнана) богословська освіта в Україні: пошуки виходу із замкненого кола [Текст] / В.Л. Хромець // Труды Київської духовної академії. – 2013. – №19. – С. 311-316.
6. Гилюн О.В. Освітні мотивації студентської молоді [Текст] / О.В. Гилюн // Грані: наук. - теорет. і громад.-політ. альманах / Дніпропетр. нац. ун-т ім. О. Гончара; Центр соц.-політ. дослідж. – Д., 2012. – № 1 (81). – С. 102–104.
7. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы [Текст] / Е.П. Ильин. – СПб: «Питер», 2000. – 512 с.
8. Михайличенко В.Є. Роль мотивації навчально-пізнавальної діяльності у формуванні професійної спрямованості студентів [Текст] / В.Є. Михайличенко, В.В. Полянська // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: зб. наук. пр. / Класич. приват. ун-т. – Запоріжжя, 2011. – Вип.17 (70). – С. 320–327.

References:

1. Laghodych M. Dukhovna osvita v Ukrajinі: suchasnyj stan i perspektyvy [Tekst] / M. Laghodych // Aktualjni pytannja religijeznavchoji ta boghoslovsjkoji dumky: Kolekt. monoghrafija / Za red. V.O. Balukha. – Chernivci: Chernivecjkyj nac. un-t, 2010 – S. 229–246.
2. Jurash A. Rozvytok instytucij z naukovogho vyvchennja relighiji v strukturi klasychnogho universytetu [Tekst] / A. Jurash // Ukrajinjsjke relighijeznavstvo. – 2005. – № 4 (36). – S. 96-105.
3. Mytropolyt Boryspiljsjkyj Antonij (I. Pakanych) Pryncypy rozvytku

pravoslavnoji boghoslovsjkoji osvity v Ukraini na suchasnomu etapi: (Dopovidj na konferenciji «Boghoslovja v Ukraini: orghanizacijnyj ta osvityjno-naukovyj kontekst», Kyjiv, 2-3 kvitnja 2013) [Elektronnyj resurs] / Mytropolyt Boryspiljskyj Antonij (I. Pakanych) // Visnyk. -2013. – Rezhym dostupu do zhurn.: <http://mitropolia.kiev.ua/principi-rozvitku-pravoslavnoi-osvity/>.

4. Buregha V. Teologhija v derzhavnykh universytetakh: dosvid pravoslavnykh cerkov Jevropy [Tekst] / V. Buregha // Filosofska dumka. – 2012. – Vyp.3. – S. 213-219.

5. Khromecj V.L. Vyznana (nevyznana) boghoslovsjka osvita v Ukraini: poshuky vykhodu iz zamknenogho kola [Tekst] / V.L. Khromecj // Trudy Kyjivskoj dukhovnoji akademiji. – 2013. – № 19. – S. 311-316.

6. Ghyljun O.V. Osvitni motyvaciji studentskoji molodi [Tekst] / O.V. Ghyljun // Ghrani: nauk.- teoret. i ghromad.-polit. aljmanakh / Dnipropetr. nac. un-t im. O. Ghonchara; Centr soc.-polit. doslidzh. – D., 2012. – № 1 (81). – S. 102–104.

7. Ilin Ye.P. Motivatsiya i motivy [Tekst] / Ye.P. Ilin. – SPb: «Piter», 2000. – 512 s.

8. Mykhajlychenko V.Je. Rolj motyvaciji navchaljno-piznavaljnoji dijalnosti u formuvanni profesijnoji sprjamovanosti studentiv [Tekst] / V.Je. Mykhajlychenko, V.V. Poljansjka // Pedagoghika formuvannja tvorchoji osobystosti u vyshhij i zaghaljnoosvitnij shkolakh: zb. nauk. pr. / Klasych. pryvat. un-t. – Zaporizhzhja, 2011. – Vyp.17 (70). – S. 320–327.